

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

Кострицька Ірина Євгенівна

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ
СЕРЕД ПІДЛІТКІВ**

231 Соціальна робота

РЕФЕРАТ

бакалаврської роботи
за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота (Соціально-
психологічне консультування)»

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук
Гончар Інна Григорівна

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ.....	7
1.1. Поняття «правопорушення» та чинники виникнення протиправної поведінки.....	7
1.2. Ключові аспекти соціальної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків.....	15
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ.....	28
2.1. Дослідження стану проблеми протиправної поведінки серед підлітків.....	28
2.2. Програма профілактики правопорушень серед підлітків.....	37
Висновки до другого розділу.....	45
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ми живемо в епоху, коли в суспільстві і в свідомості мільйонів українців відбуваються радикальні перетворення. Багато моральних цінностей, що мали значний вплив на формування правової свідомості декількох поколінь людей, сьогодні піддаються переосмисленню і переоцінці. Зокрема, спостерігається зміна уявлень про моральну цінність і психологічний зміст правової поведінки. У масовій свідомості відбувається зміна уявлень про межі припустимого в соціальній поведінці, про правила і норми поведінки в суспільстві. Негативна динаміка масової правової свідомості, наростання правової безграмотності і нігілізму у підлітків відбуваються на тлі методологічного і методичного відставання психології і педагогіки в галузі проблем правового виховання.

Очевидно, що реальне підвищення рівня правової свідомості суспільства можливо тільки шляхом створення системи правового виховання молоді. Проблема полягає у відсутності цілісної системи правового виховання в освіті, що є однією з причин низького рівня правової свідомості суспільства. Про це свідчить кількісне зростання злочинності взагалі і протиправної поведінки підлітків зокрема. Зауважимо на тому, що гострота ситуації в галузі правової освіти пов'язана з соціальними, економічними, політичними кризовими процесами, коли колишні системні зв'язки зруйновані, а необхідні соціальні механізми, що відповідають вимогам суспільного розвитку, не сформовані.

Необхідно відзначити, що проблема асоціальної поведінки неповнолітніх і молоді, що представляє собою дії, які суперечать прийнятим у суспільстві правовим і моральним нормам, актуальна не тільки для нашої країни, але і для всіх промислово розвинених країн. Однак в Україні ситуація може бути визнана критичною, зважаючи на катастрофічне збільшення рівня підліткової злочинності на тлі скорочення чисельності населення даної вікової категорії.

Актуальність нашого дослідження підтверджується фактом зміни структури і характеру підліткової злочинності. Зсув структури підліткової

злочинності в сторону більш тяжких та соціально небезпечних правопорушень, зростання наркоманії серед молоді, формування кримінальної молодіжної субкультури не тільки ускладнюють реалізацію методично і психологічно вірних заходів з профілактики та боротьби з правопорушеннями, а й спочатку сприяють поширенню правового нігілізму. При цьому дорослі (педагоги, психологи, правоохоронні органи), що працюють з малолітніми правопорушниками, психологічно не готові враховувати стрімку її динаміку, з чого випливають серйозні упущення в профілактичній виховній роботі.

Дослідження комплексу проблем дітей, які вчиняють адміністративні правопорушення, є актуальними для української юридичної, психологічної, педагогічної та інших сфер науки і практики. Вагомий внесок у формування методології і методики вивчення особистості неповнолітніх правопорушників (Гуржій Т., Давидова Т. та ін.), дослідження чинників, що впливають на правопорушення дітей, підлітків та молоді (Денисов С., Дубінчук Н., Кісіль З. та ін.), організації профілактики правопорушень серед різних груп населення (Бугайчук К., Васильківська І., Кальченко Т., Квітка Я., Кутиркін А., Лесько Н., Линник Л., Меркулова Ю., Чеботарьова А. та ін.), визначення відповідальності за скоєнні правопорушення (Горбач О., Шанюк А. та ін.) зробили вітчизняні та зарубіжні науковці.

Попри наявні наукові дослідження різноаспектних напрямів профілактики правопорушень серед підлітків сучасних українських дослідників, залишається недостатньо вивченим аспект соціальної роботи в цьому напрямі, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження: **«Соціальна робота з профілактики правопорушень серед підлітків».**

Мета дослідження – розробити і теоретично обґрунтувати програму профілактики правопорушень серед підлітків.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу науково-методичної літератури уточнити зміст базового поняття «правопорушення» та охарактеризувати причини виникнення протиправної поведінки.

2. Проаналізувати зміст й схарактеризувати основні напрями соціальної роботи з профілактики правопорушень.

3. Дослідити схильність підлітків до протиправної поведінки.

4. Розробити та обґрунтувати програму профілактики правопорушень серед підлітків.

Об'єкт дослідження – професійна діяльність соціальних працівників.

Предмет дослідження – профілактика правопорушень серед підлітків.

Методи дослідження. *Теоретичні:* вивчення та аналіз філософської, педагогічної і психологічної літератури з метою виявлення стану проблеми в науці і визначення концептуальної основи дослідження, синтез, індукція, дедукція, зіставлення, узагальнення та систематизація результатів наукових досліджень з метою визначення стану розробленості проблеми соціальної роботи з профілактики правопорушень серед неповнолітніх та перспективних напрямів її вирішення. *Емпіричні:* діагностичні – анкетування, тестування, інтерв'ювання, індивідуальні й групові бесіди, вивчення результатів діяльності, спостереження для обґрунтування програми профілактики правопорушень серед неповнолітніх; експерименти – констатувальний, який дав змогу виявити особливості поведінки обізнаності підлітків у своїх правах та обов'язках.

Теоретичне значення дослідження. Результати дослідження доповнюють та розширюють уявлення про правопорушення та протиправну поведінку, особливості її прояву в підлітковому середовищі, основні аспекти соціальної роботи з профілактики цього явища. Результати дослідження також корисні як теоретичне підґрунтя для розробки принципів організації та змісту соціально-психологічної допомоги підліткам, які схильні до скоєння правопорушень.

Практичне значення результатів дослідження визначається можливістю та доцільністю використання підібраного комплексу діагностичних методів та методик, застосування розробленої програми з

профілактики правопорушень серед підлітків у професійній діяльності соціальних працівників.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота здійснювалася на базі Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів №14 та Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів №11 ім. М. П. Бажана.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження доповідалися на засіданні кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні аспекти» (Умань, 24 квітня 2020 р.), Регіональному науково-практичному семінарі «Інноваційний менеджмент в управлінні персоналом» (Умань, 8 жовтня 2020 р.), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 12 жовтня 2020 р.), Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 22 квітня 2021 р.).

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (69 найменувань).

ВИСНОВКИ

Результати теоретико-експериментального дослідження засвідчують вирішення поставлених завдань і дають підстави для таких висновків:

1. На основі аналізу науково-методичної літератури уточнено зміст базового поняття «правопорушення», яке ми трактуємо як соціально небезпечне або шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта (фізичної чи юридичної особи), яке передбачене чинним законодавством і за яке встановлена юридична відповідальність.

Охарактеризовано причини протиправної поведінки: *несприятливе соціально-економічне середовище* (малозабезпеченість, слабкий ринок праці, високий рівень безробіття тощо); *несприятливе оточення* (неблагополучні сім'ї, відсутність дисципліни та контролю в навчальних закладах, вседозволеність тощо); *складні взаємовідносини серед неповнолітніх* (велика кількість конфліктних ситуацій, конфлікти інтересів та можливостей тощо); *негативний вплив навколишнього середовища* (позашкільний вплив, байдуже ставлення сім'ї, незайнятість у вільний час, відсутність цілей та спрямувань, правовий нігілізм); *вікові особливості розвитку неповнолітніх* (негативні антисуспільні прояви, емоційна неврівноваженість, почуття «дорослості», прагнення до самовираження та самоствердження); біологічні та генетичні чинники (поганий приклад родичів чи близьких, вроджені вади, різного роду дисфункції); *негативний екологічний вплив природного середовища*.

2. Проаналізовано зміст соціальної роботи з профілактики правопорушень, яка передбачає організацію спільних координованих дій установ державного і місцевого управління, правоохоронних органів, установ соціального захисту, освіти, культури, громадських організацій, спрямованих на розвиток умінь і формування навичок орієнтації в складній системі соціальних взаємин, попередження асоціальної поведінки шляхом ознайомлення дітей із своїми правами й обов'язками, нормами соціальної значущої діяльності та поведінки.

Схарактеризовано основні напрями соціальної роботи з профілактики правопорушень: правова освіта, розповсюдження інформації щодо правових можливостей подолання проблем; надання консультативної допомоги у вирішенні проблем; надання кризової соціально-психологічної допомоги; соціальна допомога сім'ям з обмеженими педагогічними ресурсами, сім'ям з проблемними дітьми; соціальний захист і реабілітація дітей з девіантних сімей; сприяння зайнятості населення, особливо представників соціально вразливих груп та груп ризику; створення умов для змістовного проведення

дозвілля; соціальна підтримка проявів позитивної соціальної активності; профілактика наркоманії та алкоголізму.

3. Досліджено схильність підлітків до протиправної поведінки, яка характеризується такими особливостями: недостатнім рівнем правової і соціальної обізнаності, розумінням взаємозв'язку між своїми правами та обов'язками; байдужим ставленням до подій у країні та громадського життя; переважанню залежного та агресивного стилів спілкування, негнучкістю, невиразністю емоцій, що ускладнює процес комунікації; виникненням емоційних проблем у міжособистісному спілкуванні; низьким рівнем розвитку таких комунікативних умінь, як контактність, уміння приймати емоційну підтримку від інших, уміння адекватно реагувати на справедливую критику.

4. Розроблено та обґрунтовано програму профілактики правопорушень серед підлітків, мета якої полягає у забезпеченні комплексного підходу до соціальної профілактики правопорушень серед підлітків. Програма вирішує наступні завдання: формування в учнів громадянських якостей, знань і умінь; формування правової компетентності підлітків; формування особистості, не схильної до протиправної поведінки; зниження ризику вчинення протиправних дій підлітками.

Програма профілактики протиправної поведінки серед підлітків має два блоки: I блок – робота з учнями: розвиток самосвідомості, вивчення своїх особливостей, розширення уявлень про почуття, формування «Я-концепції»; підвищення рівня самоконтролю; формування адекватної самооцінки у підлітків; зниження рівня агресивності; формування комунікативних навичок, вміння конструктивно вирішувати конфлікти; розширення уявлень з проблеми агресії; розвиток комунікативних навичок. II блок – робота з батьками (цей напрям реалізується фахівцями в рамках батьківських зборів: проводяться тематичні групові дискусії, тренінги і, в разі необхідності, індивідуальні консультації) та педагогічним колективом (основне завдання роботи з педагогічним колективом полягає в тому, щоб знайомити з актуальним досвідом колег, з умовами сприятливого розвитку підлітка, причинами

виникнення проблем протиправної поведінки, концепцією превентивних заходів закладу освіти).

Програма профілактики протиправної поведінки неповнолітніх включає: індивідуальну роботу з неповнолітніми; групову роботу з неповнолітніми; інформаційно-просвітницьку діяльність; діяльність по формуванню здорового способу життя учнів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми соціальної роботи з профілактики правопорушень серед підлітків. Предметом подальших наукових розвідок може стати вивчення зарубіжного досвіду соціальної роботи з делінквентними підлітками та підлітками, які скоїли злочин, порівняльний аналіз вітчизняних здобутків із зарубіжними.